

М. Штельмах

Р.С. Григорія Сковороди

АБО ЗАГУБЛЕНИЙ РУКОПИС
ЗНАЙДЕНОГО ГЕНІЯ

ЗАГУБЛЕНИЙ РУКОПИС ЗНАЙДЕНОГО ГЕНІЯ

28 травня 1755 року

— Небеса замкнулися від мене. І ось вже третій день минає, як мені немає місця в цьому світі. Третій день...

— Може...

— Слухай! Сьогодні мені наснилося, що я — янгол-охоронець своєї Насті. Що можу виконувати її бажання, що вона дуже щаслива... Знаєш, вона так рідко буває щаслива... А тут... Вона така інша, така, ніби їй на серце впало те, що вона так довго чекала. Вона лежить правим боком на ліжку і тримає мене за ногу. А я стою під стіною і високо-високо здіймаю руки, щоб злетіти, і вже відчуваю, як мене зносить у небо, як руки шелестять у повітрі, але ні... Щось дуже важке тягне мене донизу, і я бачу, що це Настя... сміється: «Ха-ха! Ти куди? Григорію, ти куди? Хочеш покинути мене? Не хочу, чуєш? Не хочу! Ха-ха!».

— І що?

— Я лишаюся.

У проміжках, поки я говорив, говорив слова, які не можна назвати словами, а тільки якимись невдалими слабостями, емоційними сплетіннями моїх внутрішніх гріхів, я дивився у величезну дірку замість вікна, що її залишив Степан, мій господар і тимчасовий батько. І скільки я не дивився у ту дірку, скільки не намагався вловити в сумирних фантомах дерев хоч якусь Божу іскру, нічого мені не вдалося, ставало тільки гірше, так що й мій сусід, який сидів якраз навпроти святої ікони над моєю головою, починав дрімати і впадати у літній безпорадний цинізм.

Сусіда звали Микола. Він жив у Степана на правах його якогось дуже далекого родича, що не мав зараз де притулити своєї душі, окрім

як у цьому нехитрому благословенному домі. Микола був не дуже чутливий до світу, але страшенно любив проводити час у балачках і мріях про посаду шанованого писаря у якій-небудь поважній канцелярії. Я на ті його мрії не дуже зважав, бо мав своїх вдосталь, але інколи, як оце сьогодні, на мене сходила така туга, така печаль, що не відкрити своїх хвилювань, не мовити слова і не висповідатися я не міг. І Микола ставав моїм єдиним довіреним духовним слугою, який висмоктував з моїх вуст кожен подих, кожну деталь. Тільки погляд мав при тому дуже порожній і чужий. Але я не зважав на ту його відсутність особи.

Жив я у Степана близько року. Мав чудові стосунки з ним. Бо був учителем його доньки Насті. Але від того, що я був учителем, мав не стільки пошани, скільки клопоту. Бо Настя почала виявляти до мене дуже велику пристрасть. А сам я не знав, чого хочу. Точніше, я знав, але говорити про те відверто не міг. Бо боявся, що мої слова, моя відвертість викличуть гнів там, звідки моя душа впала одного дня моїй матері у черево. Я дуже боявся Бога. І любив його більше за життя.

І ось третій день, як замкнулися переді мною небеса. Я не міг ні їсти, ні пити, ні ходити вулицею, споглядаючи світ, ні торкатися людей, ні говорити з ними, ні думати, ні тим паче хреститися перед сном. Я був дуже наляканий. А все через те, що почувався страшенно винним. Перед Настею. А найбільше перед Богом. Хочете знати, як трапилося так, що моя душа потрапила в лапи самому нечестивому? Як на те вже пішло, то я розповім, через силу правда, але так тому й бути.

Три дні тому вранці мене поцілували людські вуста. Так пристрасно, що я відчув, як усе моє тіло забажало близькості. А коли розплющив очі й побачив, хто був господарем того цілунку, то від сорому ледь не вмер. Це була Настя. І її очі сміялися дитячою безвідповідальністю.

— Ха-ха! Що, злякався? Думав, що вже й посватали? Так? Ха-ха!

Вона покрутілася біля мого ліжка, показала мені язика і побігла на вулицю, бо батько покликав її. А я лишився як безпорадний каліка лежати на своєму ліжку й дивитися в стелю. Мені тоді видавалося єдиною можливістю дивитися в стелю, бо ні на що інше я права не мав. Тоді у моїй голові, як голуб у брудній калюжі, зринула думка: чи не плаче часом Господь від того, що мій дух слабне, а тіло росте?

Адже рівно 33 роки виповнилося мені 3 грудня. Хіба не стільки було Ісусу, коли його розпнули на хресті, коли він здійснив найбільшу на Землі місію? І хіба тоді його тіло не росло, а дух не слабнув? Хіба він не боявся і не хотів буяти пристрастями? Але дух його переміг. У пустелі, на Голгофі, після смерті. Його дух переміг його тіло. Чому ж я дозволяю собі не бути таким? Чому дозволяю пісіяти у своєму житті звичайну міщанську пристрасть до наживи, хіті, самолюбства, насолоди життям, вередувань черева свого? Чому?

Такі думки літали і ранили мою душу тоді, у ту мить, поки я лежав на ліжку і дивився в стелю. Вже дуже давно я відчував, що не в тому місці живу. Не те роблю, що маю робити. І від того уся моя печаль і гріхи. Я так тієї миті зневірився в собі, що тихо заплакав і заплющив очі. А кризь величезну дірку замість вікна було чути, як бігає вулицею Настя і кричить на неслухняного коня, який став на диби і всіляко відмовляється катати свою господарку лісом.

Мої сльози були такими гіркими, що я навіть схотів пити. Спрага схопила мене за горло, як сироту, але раптом до хати увійшов сам Степан, і я принишк, вдаючи, що сплю. Може, вам видасться уся моя душевна перипетія звичайною наївністю чи дитячою вірою в праведність. Нехай. Та чи не таку, на перший погляд, дитячу і смішну, лишив Христос нам свою заповідь любити людей і бути чистими ще до того, як воскрес? Хіба любити інших і бути чистим, тоді як у тебе відбирають останню крихту хліба, чи гвалтують прямо на панському подвір'ї, чи осуджують за бідність твоїх батьків перед усім класом у колегіумі, не смішно? Не по-дитячому? По-дитячому. А Христос тільки це й заповідав нам. Бути дітьми, бути наївними і простими до людського горя. Бути люблячими і терпимими, прощаючи усі злами, усі руйнації надій. Усе горе. Бо інакше немає нам дороги у Царство Небесне. Немає.

Степан обережно, як завжди, із величезної пошани до моєї особистості, зазирнув у мою кімнату і, вгледівши, що я ще сплю, причинив двері. Потім так само тихо постукутів чобітьми у світлицю і дав розпорядження, щоб мене не будили аж до самого обіду, а щойно я з'явлюся на подвір'ї — накрили стіл зі свіжого молока, гречаної каші і картопляних млинців зі сметаною та узваром. Від таких розпоряджень у мене аж слина потекла за шокою, але відразу скочити з ліжка і побігти на вулицю я не міг і не мав права. Треба було чекати до обіду.

Я перевернувся на спину і знову почав дивитися у стелю. На стелю присмокталася величезна травнева муха і спокійно споглядала внизу свіже молоде тіло, готуючись щомиті вкусити моєї навченої святим словом і словом великих світових мудреців крові. Я не боявся бути вкушеним, я боявся бути вкушеним мухою. Так само, як я ніколи не тікав від життя, але боявся жити, як усі. Невдовзі мені почало здаватися, що я чую голос. Повіяло прохолодним свіжим протягом, і я заплющив очі.

Переді мною стояв ліс. Густий ліс. Не травневий. Чужий і холодний. Віяло осіннім смутком і забутим, не прибраним Богом листям. Дороги були змочені дощовим смугами з відблисками далекого сонця в небі без кольору і без запаху. Я набрав повні груди повітря і відчув, як збита млявим димом осіння квола тиша проникла у моє серце і защемила. Я кашлянув і розплющив очі.

Переді мною стояв ліс. Густий ліс. Не травневий і холодний. Під ногами бігла самотня стежка. Безтурботно заплямована дощем і загublеними сосновими голками і листям. Я став на коліна прямо на стежці і почав молитися. На волосся падали сонячні промені, і мені здавалося, що це сам Бог благословляє мене. Невдовзі мені почало здаватися, що я чую голос. Так, це був справді голос. Людський голос. Він кликав мене. Але якось дуже сумно. Ніби благав мене. Голос був слабкий. Як потойбічний. Я з жахом впізнав у тому голосі Настю. І у ту ж мить, як я впізнав її голос, я побачив її кроки. Вони були далеко від мене. Я знав, що далеко. Та вони йшли. Йшли з якогось дуже покинутого місця. Так мені здавалося. Я злякано відсахнувся і зійшов зі стежки. Але кроки наближалися. Я бачив босі ноги, що впевнено рухалися у багнюці, ступали немов у ритмі, якомусь дуже неприємному ритмі, неживому ритмі, холодному. Не знаю. Можливо, тому, що ноги були босими, а можливо, через саму тільки багнюку, я відчув, що це були кроки смерті. І мені не слід чекати на них. Я сховався у куші й почав повільно вдихати й видихати осінь. Серце стукотіло намов в агонії. А потім зупинилося. Кроки тріснули прямо десь поряд зі мною. Я бачив, як холодні неживі руки почали відхиляти гілки і шукати мою тінь. Я не бачив обличчя, але знав, що воно страшне. Біла сорочка божевільно спадала на лікті і колихалася на оголених грудях. Ноги ступили ще кілька кроків, і я відчув прямо над своїм вухом холодний дівочий шеліт:

— Я тут, Григорію. Я прийшла до тебе. Чуєш? Ні? Холодно...

Колючий іній почав укривати все моє тіло, і я незчувся, як почалася зима. Я знову опинився на своєму ліжку в хаті Степана Томари і розплющив очі.

Тепер кроки наближалися до подвір'я. Точніше, вони вже були на подвір'ї, і йшли по ньому так тихо, наче ніч. Жодна істота — ні качка, ні гуска, ні собака — не прокинулася від тих кроків. Навіть Степан, батько Насті, не відчув її присутності. Він міцно спав на лаві й не бачив, як холодне тіло дівчини у білому простирадлі тихо пролетіло над ним.

Я стівав потом. Я не міг поворухнутися. Я хотів кричати, але вуста мої замкнулися, наче в стократ сплавлений замок старого монастирського підвалу.

Кроки зійшли на поріг й упевнено почали просуватися до хати. Я знав, що вони йдуть до мене, і нічого не міг вдіяти.

— Григорію! Чуєш? Це я. Я йду до тебе. Я вже вдома. Холодно. Зігрій мене, Григорію, прийми мою душу. Прошу тебе...

У повній знеямі я почав молитися, схрестивши руки на грудях, як завжди робив це під час великого страху у класі на уроці.

— Отче наш, іже еси на небесах, Отче наш...

Молитва тікала від мене, як від навіженого, я не міг згадати наступний рядок і скоро почав шепотіти усіякую нісенітницю.

— Господи, Господи, чи ж я винен, що ця дівчина померла через те, що я не взяв її собі за дружину? Чи я винен, що народився, щоб жити серед полів, птахів, небес і листя, калюж і доріг, щоб блукати світом і говорити слово, яке ти заповідав, хіба ж я винен? То скажи цій загубленій душі, щоб покинула мене і не турбувала більше, щоб забула моє ім'я, щоб з покорюю покалася перед троном твоїм, зізналася у всіх гріхах своїх і ти прийняв її у своє Царство. Прошу тебе, прошу...

У цю мить кроки затихли, і я відчув страшенне полегшення. Мені здалося, що фантом зник і Бог звільнив мене від напасті. Але то тільки здалося. Бо шойно я підняв очі, як побачив, що до стелі присмокталося тіло Насті й дико всміхається мені, показуючи язика.

— Будеш зі мною, Григорію, чи ні? Візьмеш мене за дружину? Візьмеш? Дивися, бо як не візьмеш, то я відкушу тобі голову і з'їм твої нутрощі? Зрозумів?

Я затремтів від страху і перехрестився. Але мені те мало допомогло.

Тіло почало повільно спускатися до мене, нашіптуючи різні слова, зміст яких я не міг зрозуміти.

— Бу-бу-бу... Кігто, мардо, спікато... Кур-кур... Гой-гой... Шу-у-у-у...

Тіло опустилося прямо над моїм обличчям, і я побачив очі тієї, що колись здавалася мені невинним дівчиськом з хлопчачим характером і смарагдовою усмішкою. У тих очах було завдання. Знищити, випити мою кров і тим врятувати свою душу од вічних пекельних мук. А ще в них було страждання. Доросле передчасне страждання. І біль, якого не міг витерпіти навіть найжорстокіший чоловік у світі. Очі довго вдивлялися в моє серце, а потім страждання перемогло, і я знову почув сумний потойбічний голос Насті:

— Навіщо ти так зробив зі мною, Григорію? Навіщо? Я б народила тобі сина. У нас був би будинок. Ми б жили з тобою душа в душу. Хіба я не гарна? Подивися на мене! Подивися!

І тіль Насті скинула із себе біле простирадло, і я побачив прекрасне жіноче тіло. У ту ж мить я відвернувся і закрив очі рукою.

— Геть від мене, сатано! Я не приймаю твоєї спокуси! Не тобі я служу!

— Ха-ха! Не подобається, значить? Не потрібна тобі жіноча краса? Один Бог потрібен тобі? Бог! Хто такий твій Бог, що він створює людей, щоб потім зводити їх зі світу, морити їх голодом, насилати на них хвороби і жахи? Хто такий твій Бог, що він народив мене такою незрівнянною, а тоді прислав тебе, щоб знівечити і звести зі світу мою душу, а після того, як моєї душі вже не стало, — відпустив тебе спокійно у світ і зробив знаменитим серед людей? Хто?

— Бог, — мирно відповів я. — Творець. А у Творця свої плани. Не тобі їх знати й осуджувати. А як що й сталося з тобою поганого, то не Бог тому винен, а я. Я один. Бо завжди боюся. Боюся скривдити, сполохати, вбити. Не сполохав тебе вчасно, от і отримав.

— Значить, ти себе винним почувашеш? Почувашеш? Так?

— Так!

Мої слова ще більше роздратували бліде тіло Насті, що звисало наді мною мертвою хмариною. І від роздратування я відчув, як красива оголена жіноча постать почала збільшуватися, роздуваючись до незвіданих величин, а потім щосили впала на мене...

Я встиг тільки кліпнути. Один раз. І тієї миті, як я кліпнув, моє серце раптом розірвалося. Бо я бачив, як тіло Насті, шойно

торкнувшись мене, розлетілося навсібіч білими птахами, а потім ті птахи зникли і розсипалися усюди прозорими краплями дощу. Я озирнувся і побачив, як усе ліжко сповнилося прозорою водою зі смаком льоду. Моє серце знову застукотіло і вдарило мене щосили у груди. Я злякався і прокинувся.

Уявіть собі, наді мною стояла Настя з порожнім відром, а усе ліжко було залите водою.

— Ти що зробила? — вибухнув я.

— Хто? Я?

— А хто ж іще?

— Освіжила тебе, бо так би ти й до вечора не прокинувся. Батько завжди шкодує твого сну, не будить. А треба б було, щоб будив, бо так усі здорові люди роблять, прокидаються вранці, а не в обід. Зрозуміло?

Я дивився на по-простому вдягнуену Настю, що стояла босоніж на встеленій килимами підлозі, й не міг збагнути, як у такій панській оселі могла завестися така здорова дитячість, така простота, така Божа благодать, що не боїться щирості, а лише тільки кривди... І від того, що ця дитячість страшенно прив'язалася до мене, до моєї душі, мені стало так... так... Одним словом, моє серце зажурилося, і вже третій день поспіль небеса замкнулися від мене. Але я нічого не міг вдіяти. Треба було жити далі.

Інкони мені спало на думку покинути цей дім, втекти вночі, нікому нічого не пояснюючи, але не такою була моя натура. Іншим разом я думав поговорити зі Степаном віч-на-віч, але так само не робив цього, бо боявся скривдити Настю. Вона хоч і була нахабним дівчиськом з прихованим панським розумом і владністю, проте я її по-своєму любив. По-своєму беріг у серці. Тому про осуд і мови бути не могло. Тим паче в очах батька. Третій варіант я допускав найменше. Це — поговорити із самою Настею. Пояснити їй... Чомусь мені здавалося, що це — найбільша зрада з-поміж усіх можливих. Як зрада Христа Іудою. А ще десь глибоко в думках я знав, що вона і так знає усю мою натуру, знає її наскрізь, немов читає по капілярах, розгадає кожну клітину, і ця натура її невимовно вабить, вабить так, що вже другий місяць, як я чую у свій бік одне тільки звертання. Ти.

Знову показавши мені язика, що було аж ніяк неприпустимо для панянки, Настя вибігла з порожнім відром із хати, і, як мені здалося,